

Tindebestigersker og andre Jættekvinder

Klatring og kjønn i et historisk perspektiv

Marianne Singsaas

Høgskolen i Telemark

Avdeling for allmenne fag

Institutt for idrett og friluftsliv

Marianne.Singsaas@hit.no

Nøkkelord: Kjønn, Klatring, Symbolsk orden

Abstract:

Although women have been climbing mountains in Norway for more than 150 years, their history is mostly silent. The ideal of femininity which held that a woman should be weak, delicate and submissive, was challenged by mountaineering women, which were met with strong resistance and dismay. In my sources, the Norwegian tourist association's (DNT) yearbooks, female climbers are only acknowledged in condescending terms, and it was assumed that a man would always be in charge of the climbing parties. These patronizing attitudes are grounded in the male belief in female inferiority. Thus there can be no *good women climbers*, they either aren't good climbers or they aren't real women. This article explores the reasons for the strong resistance climbing females are met with, grounded in Bourdieus theories on the symbolic order in society. I argue that climbing, an activity created by and for men, is a focal-point for discourses on masculinity, femininity and sex roles, and an area which facilitates an alternative sex-enactment for women, but at a cost.

Klatrepionerene

Den 21. juli 1876 står den engelske alpinisten W. C. Slingsby som førstemann på toppen av Store Skagastølstind –den høyeste av Norges alpine fjelltopper. Ledsagerne Emanuel Mohn, "Jotunologen" fra Bergen, og reinsjegeren Knut Lykken fra Valdres fulgte med spenning den farefylte klatringen fra skaret under toppen. Mohn antyder i et foredrag i Studentersamfundet i Kristiania senere på høsten, at tiden nok ikke var inne for at nordmenn kunne utføre liknende

bragder (Tønsberg i DNT-årbok 1968:86). Bestigningen bidrar imidlertid til at den engelske *mountaineering* introduseres til Norge.

Slingsby og Mohn er sentrale navn disse første årene, sammen med Johannes Heftye og Harald Petersen, som alene utfører annenbestigningen av "Storen" i 1878 (DNT-årbok 1909:187). I åttiårene begynner dansken Carl Hall sine systematiske bestigninger, samtidig som han har mye av æren for opplæringen av de første lokale tindeførerne, som Mattias Soggemoen, Thorgeir Sulheim, Ola Berge m.fl. (ibid). Åpningen av Turtagrø hotell i 1888, og av hytten på Skagastølsbandet i 1894, bidro til at Hurrungane ble sentrum for norsk tindesport (Grimeland 2004), og i 90-årene ser man en økende oppslutning blant nordmennene. Interessen for klatresporten gjenspeiles i bestigningene av nettopp Store Skagastølstind. "Storen" ble besteget kun 8 ganger i løpet av perioden 1876-91 (DNT-årbok 1891-92), mens den i de følgende år bestiges flere ganger årlig, som i 1896, hvor 12 grupper var på toppen (DNT-årbok 1897:64-65).

Therese Bertheau – "Tindestigerske og Lærerinde"ⁱ

I en særstilling disse første årene står pioneren *Therese Bertheau*. Da Bertheau i rollen som tolk besteg Uranostind sammen med engelskmannen Beaumont i 1885, innledet hun et langt forhold til Jotunheimen. Noen få dager etter var hun med da Ole Røisheim skulle føre to franskmenn opp på Galdhøpiggen, og det var nettopp som gjennom sine språkkunnskaper hun fikk kontakt med de engelske klatrerne i Turtagrømiljøet (Tønsberg i DNT-årbok 1982). Hun utmerket seg ved selv å ta initiativ, og opparbeidet seg stor kompetanse.

Figur 1 Therese Bertheau

Grøndahl beskriver i artikkelen *Litt om norsk tindesports utvikling* (Grøndahl i DNT-årbok 1918), skiftet i 1890-årene, da flere yngre nordkvinner og -menn begynte å interessere seg for klatresporten:

”En av de første, der kom til at indta en ganske fremtrædende position, var en kvinde, Norges første og i mange aar eneste virkelige tindebestigerske. 1894 besteg **frk. Th. Bertheau** i engelsk selskap Store Skagastølstind og i de følgende aar vender hun stadig tilbake til Horungtinderne. Dels klatrer hun sammen med englændere, dels med nordmænd. Paa de sidste og derved ogsaa paa norsk tindesport kom hun til at øve adskillig indflytelse dels ved sin store dyktighed og sakkundighed og dels ved sin varme og smittende begeistring for sporten (ibid:175).”

I 1894 besteg hun som første kvinne Storen, etter et mislykket forsøk i 1883 (Tønsberg 1982:98), og det raidet Bertheau gjennomførte denne sommeren, kan best sammenlignes med Slingsbys bestigninger sommeren 1876. I 1900 inviterer Slingsby, førstebestigeren av Store Skagastølstind, Therese Bertheau, som var den første kvinnen som besteg Storen, til å bestige den sammen. ”Turen vakte oppsikt, og den ble behørig omtalt både i norsk og britisk presse (Møller 2001:26).” Slingsbys positive holdning til tindebestigersker generelt, og Bertheau spesielt, kommer fram i følgende artikkel fra Norsk Fjellsport 1914:

“Frk. Bertheau, the first lady who ascended Store Skagastølstind did much noble work by proving that mountainclimbing is a grand sport for women as well as men (Slingsby, i Tønsberg i DNT-årbok 1982:103).”

Norsk Tindeklub

Etter hvert som klatresporten vokser, føler man behov for å danne en forening som skulle virke for å fremme tindesporten i Norge. I 1908 danner de norske klatrepionerene, med sentrale navn som Bryn, Rubenson, Saxlund, Schjelderup, Tandberg og Tønsberg i spissen *Norsk Tindeklub* under en sammenkomst på Frognerseteren (P. Hohle i DNT-årbok 1968:92). Foreningen blir behørig presentert i DNT-årboken samme år. I artikkelen presenteres

klubbens formålsparagraf ”at representere god tindebestigning, virke for sportens utvikling og at fremme den riktige forståelse av denne sport (DNT-årbok 1909:188)”. Det er strenge opptakskrav i klubben, man må anbefales av to medlemmer og ha flere års øvelse i tindesporten (ibid). Pioneren Therese Bertheau blir innbudt som æresmedlem sammen med Slingsby året etter. Vanlige kvinner måtte imidlertid vente, for på slutten av foreningens §3 står følgende: ”kvinder kan ikke være ordinære medlemmer (Grimeland 2000:31).” Først i 1968 fikk NTK sitt første kvinnelige medlem (Faltin 1993:40 i Richardson 1994:89).”

Kvinner i fjellet

Åtte år før Slingsbys klatrebragd, i 1868, tar Konsul Thomas Heftye initiativ til å danne *Den Norske Turistforening* (DNT), og målet var uttalt: ”Lad os gjøre det let og billig, så at riktig mange kan komme og se hvad der er stort og vakkert i vort land (DNT-årbok 1868:25)”.

Når DNT nærmer seg sitt 20. år i 1885, er det blant de 1746 medlemmene 57 kvinner (3,3 %) (DNT-årbok 1943:155). Vi kan tillate oss å anta at det blant disse kvinnelige medlemmene var en stor del aktive vandrere, for sammenholder vi tallet med statistikk over besøk i to av foreningens hytter; Tvindehaugen og Gjendeboden, kan vi se at det i 1884 (året før), var 71 kvinner mot 252 menn på Tvindehougen, og 73 kvinner mot 324 menn på Gjendeboden, altså hhv. 22% og 18% (DNT-årbok 1884). Kvinner i fjellet var altså ikke noen sjeldenhet, heller ikke i høyfjellet, for i 1886 kan vi lese under notisene at 6 av de 98 turistene som besteg Galdhøpiggen var kvinner (DNT-årbok 1886:107).

De engelske ladies var de første og i begynnelsen mest aktive kvinner i de norske fjell, og hadde mye å si for de norske kvinnes inntreden i fjellheimen. Også her kan norsk fjellsports ”far” Slingsby ta mye av æren. Med sin forkjærlighet for den norske fjellheimen tok Slingsby ofte med seg sin søster og etter hvert også sin kone på sine fjellvandring og klatreturer. Han skrev fra 1870- til 1890-tallet regelmessige bidrag til DNTs årbøker, ofte med positive beskrivelser av kvinnelige fjellbragder (Singsaas 2000).

De engelske kvinnene var også ivrige fjellklatrere: *Mountaineering* var allerede tidlig på 1800-tallet en anerkjent, elegant sport, også for damer, i flere europeiske land. Den første kvinnen som skriver en egen artikkel i DNTs årbøkerⁱⁱ, er følgelig den engelske

fjellklatrersken Margaret S. Green, som i 1888 forfattet en beretning fra en tur i Hurrungane med Sulheim som fører. Hun gjør en førstebestigning av en ny rute til Store Styggedalstind, men dårlig vær hindrer henne i å bli første kvinne på Store Skagastølstind, til Therese Bertheaus store hell (DNT-årbok 1888:77-79).

De norske kvinnelige fjellklatrerne er imidlertid sjelden nevnt i artikler, og skriver heller ikke selv i DNTs årbøker. Det eneste vi ser av disse kvinnene, er navnene deres under de årlige referatene av tindebestigninger som er blitt gjennomført i løpet av sesongen. Sommeren 1908 finner vi for eksempel at Sofie Mortensen, frk. S. Nielsen og frk. M. Thygesen var på Storen sommeren, og at Therese Bertheau og Kari Berge har gått hele Skagastølsrekka, sammen med Hambro, Kroepolien, Rubensen og Schjelderup (DNT-årbok 1908:207). I disse notisene finner man flere eksempler på grupper med kvinner som går alene med fører, som altså ikke har annet mannlig følge, men det er dessverre ikke skrevet eller publisert noen artikler fra disse turene i årboken.

50 år etter at Bertheau trålet gjennom Jotunheimens topper, blir datidens sentrale navn intervjuet i *Alle kvinners blad* nr 15-16 fra 1949. Artikkelen bærer navnet *Med kvinner i stupet*, og blant de ”kvinnelige hardhauser” (ibid:10) bladet har intervjuet, er Else Hertzberg, Leiken Schjelderup, Elna Nissen-Meyer og Ragnhild Dekke. Ellers nevnes også at Kari Berge, vertinne på Turtagrø var en ivrig klatrer. Else Hertzberg klatret flere imponerende ruter på Stetind sammen med Arne Næss, og klatret også i Grand Canyon.

Kilder om kvinnelige klatrere er vanskelig å finne, både i historiske kilder og nyere verk. Den lenge etterlengtede boken ”En historie om klatring i Norge 1900-2000 (Grimeland 2004)”, er en historie om menns klatring, hvor kvinner er fraværende. Mesteparten av stoffet er hentet fra Norsk Tindeklubs arkiv, og reflekterer NTKs syn på kvinner og klatring. Historien om kvinnelige klatrere kan sies å være en stum historie, det vil si at den finnes, men ikke er uttalt, skrevet ned eller publisert. Som Susan Rogers sier, er dette ikke overraskende, men bygger opp under oppfatningen av klatring som en aktivitet for menn. ”That the history of women climbers is silent (...) is no surprise. It duplicates the prefeminist history of people –men- in any activity outside the home. As with all women’s studies, women have to be sought after, rediscovered (Susan Rogers i Mazel 1994:xi)”. Vi finner at selv om kvinnene er aktive klatrere, har ikke offentligheten rom for disse kvinnene.

Fra turisme til tindesport

Den europeiske adelens dannelsesreiser fra 1600-tallet og fremover blir ofte tolket som turismens spede begynnelse, og gjør et stort arbeid i å utkrystallisere og definere enkelte steder som severdigheter (Löfgren 1990). Utover 1800-tallet flyttes fokus vekk fra de milde parkvandringene i Italia; overklassens unge menn reiser nå i det romantiske landskapet, -det ville og urørte vekker større interesse enn velpleide kulturmarker. Alpene blir et valfartssted, men blikket vendes også mot Skandinavia (ibid).

Den estetiserende og romantiserende holdningen til vill natur utrunder det med nye verdier. Det er det ikke-produktive landskapet som blir høyest verdsatt –villmarken og fjellene (ibid), Naturen bli forstått gjennom begreper som sublim, storslagen, vakker, -noe som kan nytes gjennom synssansen, i en distansert nytelse av storslagne 'vuer', gjerne sittende i skygge av parasollen eller den overdekkede karjolen.

Fra midten av 1800-tallet begynner man imidlertid å legge mer vekt på fysisk anstrengelse og kroppslig involvering (ibid). En verdsetter de hindringer og den motstand naturen gir. Forutsetningene for opprettelsen av foreninger som DNT og NTK, samt lignende organisasjoner som Centralforeningen for Udbredelse af Legemsøvelser og Vaabenbrug, stiftet i 1861, og Foreningen til Ski-idrættens fremme, stiftet i 1883, kan spores til framveksten av en ny måte å møte naturen på, hvor en vektlegger det aktivt kroppslig-sanselige snarere enn det passivt beskuende. Representantene for dette nye kroppsidealet markerer avstand fra den makelige turismen. Den gamle eliten var embetsmenn med europeisk urban orientering og klassisk dannelselse. Nå oppstår et nytt borgerskap, orientert mot natur og nasjon. For det nye borgerskapet måtte en hel klasses identitet og tilhørighet formes (Frykman og Löfgren 1994). Mye av identitetsarbeidet flyttes over i en fritidskontekst, og naturen, som nasjonalromantisk landskap og arena for friluftsliv blir et kraftig symbol i dette arbeidet (Tordsson 2003). Interesse for og dyktighet i utøvelsen av idrett og friluftsliv var skattede karaktertrekk for borgerskapets menn. Gjennom utfordringer i naturen kan borgerskapets mann utvikle offensive karaktertrekk som handlestyrke, snarrådighet og selvtillit, egenskaper nødvendige for å slå seg fram i en verden hvor man ikke lenger ble født inn i en stand og en karriere (Frykman og Löfgren 1994). Slik formet kulturmennesket selv

sin identitet i naturen. Dette gjelder i første rekke mannen. Offentligheten hvor disse karaktertrekkene trengtes, var hans sfære. Disse egenskapene trengtes ikke, og var direkte uønskelige hos kvinnen, hvis rolle begrenset seg til intimsfæren med barn og husstell.

Utviklingen fra turisme til tindesport kan altså ses i sammenheng med det nye borgerskapets behov for å definere seg selv, særlig utvikling av offensive karaktertrekk skattede hos borgerskapets menn, i lys av tidens fokus på konkurranse, utvikling og oppdragelse. De verdier man oppøver i naturen er direkte overførbare til samfunnet. Tindebestigning var en aktivitet som foredlet mannen, og det alpine landskap blir en arena for bekreftelse av en *hegemonisk maskulin kjønnsidentitet og klassehabitus*.

Den borgerlige maskulinitet og klatring som distinksjon

Robert W. Connell (1995) påpeker at det i et samfunn finnes et hierarki av maskulinitetsformer. En mann vil følgelig bestrebe seg på å framstå som en legitim mann, innenfor etablerte normer for akseptert maskulinitet og maskuline praksiser. *Den hegemoniske maskulinitet* representerer *idealbildet*, og må ses i forhold til dette (ibid).

Slingsby, norsk tindesports far, er en ekte representant for *the leisure class* -den europeiske overklassen som videreførte tradisjonen med dannelsesreiser. For disse er tindesporten både dannet og edel.

”Alle, som virkelig fortjener navn af egne tindebestigere, i modsetning til tindeakrobater, vil aar for aar finde, at deres kjærlighed til fjeldene tiltager, paa samme tid som deres respekt og ærbødighed for dem vokser. Jo større erfaring de faar, jo mer vil de føle, at tindestigersporten, den ædleste sport i verden, krever alvor og besindighed (Slingsby i DNT-årbok 1902:99).”

Borgerskapets tindesportsutøvere henter de fleste av sitt idealbilde fra *the leisure class* (Frykman og Löfgren 1994). Målet var utvikling av *karakter og dannelse* gjennom kroppslige og mentale utfordringer i naturen. Aktiviteten skulle være dannende og uten nyttepreg, og borgerskapets fokus på representasjon, høflighet, stil og form, var viktigere enn den praktiske

sans friluftsliv oppfordrer til (ibid). *Gentlemansidealet* står sentralt som et klassestempel, et tegn på at man tilhørte det gode selskap. Gjennom etikk og gode holdninger skapte man en avstand til de ”grove” arbeidere og bønder.

Knut Kolnar hevder at den hegemoniske maskulinitet må ses i forhold til de felt den iscenesettes innenfor, og knyttes til bestemte distinksjonssystemer (Kolnar 2003:147). ”Jeg anvender hegemonibegrepet på en maskulinitetsform som på et gitt tidspunkt i en gitt sammenheng fremtrer som dominerende og representativ. Denne står i et forhold til en ”lokal situert diskurs” (Kolnar 2003:148)”. Kolnars nære kobling mellom maskulinitetsformer og felt, kaster lys over friluftslivets og klatringens sentrale rolle i diskusjoner rundt maskulinitet rundt 1900-tallet, og den utkrystallisering av normer for ferdsel i fjellet vi får rundt århundreskiftet.

Mot 1900-tallet går fjellvandring fra å være et elitefenomen til å bli en mer folkelig praksis, noe som var i tråd med DNTs formål, men vi finner i foreningens årbøker et økt fokus på krevende tindebestigninger, og en beklagelse over at fjellet har blitt ”rene alfarveie for alslags folk (DNT-årbok 1896:76).”

”Medens alle hotellerne i Jotunheimen er overfylde, medens bytonen truer med å jage bort enhver ægte turist, og ”fantefølgerne” mer og mer bemægtiger sig herredømmet (DNT-årbok 1884:114).”

Den ægte turist settes opp mot fantefølgene, som lever det makelige *turistlivet* på hoteller og fjellstuer, og altså ikke følger den nye tidens krav om at man må yte for å nyte. Forsøkene på å definere den ekte turist i denne perioden, kan ses både som en dominerende diskusjon om innholdet i borgerskapets *hegemoniske maskulinitet*, og som et forsøk på å beholde tindebestigningens *distinksjon*.

Den borgerlige kjønnsdiskursen, altså både språk, tekst, interaksjon og kontekst (Fairclough 2000), skaper en ”naturlig” sammenheng mellom den borgerskapets feltspesifikke kapital og hegemoniske maskulinitet, og tindebestigning. Definisjonen av en klatrer er ladet med maskuline implikasjoner, og dyktighet i fjellfriluftsliv kobles sammen med egenskaper som ble tolket som typisk maskuline; utholdenhet, styrke, mot og pågangsmot. Klatring blir dermed en praksisform som konstruerer og opprettholder borgerskapets kjønnsordning.

Orienteringen mot tindebestigning på denne tiden kan i tillegg tolkes ut fra Pierre Bourdieus distinksjonsbegrep (Bourdieu 1995). Det kapitalsterke borgerskapet distanserer seg fra allmennheten ved å velge vanskelig tilgjengelige topper, mindre kjente ruter, unngå allfarveier, og drive et mer krevende og avansert friluftsliv. Den ekte turist blir den eneste som er tindene verdige, og den ytterste godkjenningen ble medlemskapet i den nye Tindeklubben, som først blir dannet etter at fjellheimen var blitt inntatt av den vanlige turist.. Av medlemmene krevdes amatørskap, borgerlig dannelse og utøvelse av god tindespport. Ved å fastsette at medlemmene skulle vært amatører og menn, holdt man fast ved *leisure* -fritids-idealet, -man gjorde klubben eksklusiv for borgerskapets "ekte turister", samtidig som man stengte ute kvinner, og de lavere klasser som tjente penger på å føre. Opprettelsen av NTK kan ses som et forsøk på å beholde tindebestigningens eksklusivitet og distingverende kraft, og at ønsket om å holde kvinner utenfor foreningen henger sterkt sammen med dette, synes klart. Først i 1968 fikk NTK sitt første ordinære kvinnelige medlem, som beskrives på følgende vis: "Kirsti Nordhaug har alle de egenskaper mennene selv har. Hun er dominerende, energisk, sterk og sta (Faltin 1993:40 i Richardson 1994:89)." Det maskuline ved tindeklubbens første kvinnelige medlem blir fremhevet, hun er "en av gutta"; dominerende, energisk, sterk og sta er blant kjerneverdiene i den borgerlige maskuliniteten. Hennes kvinnekjønn blir tolket som såpass maskulint at det kan godtas selv i tindesirkler.

Motstand mot kvinnelige klatrere

Figur 2 Skjørtet hørte med til damenes turutstyr

De første kvinnelige fjellvandrere kunne støtte seg til den europeiske tradisjonen med dannelsesreiser, hvor form, stil og dannelse var det sentrale. Den tidlige fjellvandringen la liten vekt på fysiske anstrengelser, den var knyttet til turisme og den estetiske opplevelsen av naturen.

”Det var da man ikke ante noget saadant som turistdragt eller –utstyr idetheletat, men veltilfreds drog avgaarde nogenlunde som man gik og stod, med krinoline og det hele (Elisa Ulwig, født 1868 i DNT-årbok 1918:78)”.

De mannlige *gentlemen* ser i stor grad med velvilje på de kvinnelige turistene, og stiller opp i rollen som mentorer (Singsaas 2004).

Idet fjellvandringen tar en mer fysisk utfordrende form mot århundreskiftet, kommer imidlertid advarslene:

”Det forekommer mig at være et stort fremskridt, at bydamerne i stedet for at ligge på landet og plukke bær og lese romaner, tager skræppen på ryggen og drager tilfjelds. Men det er uforstand når de netop skal vælge de ture, som anses for de vanskeligste og mest anstrengende (Morgernstjerne i DNT-årbok 1891-2:113).”

Figur 3 Therese Bertheau på Maradalsryggen

Slike utspill hører ikke med til sjeldenhetene, og kraftsalvene blir hardere jo større anstrengelser kvinnene utsetter seg for. Johannes Heftye skrev i en avispolemikk i 1882 følgende:

”Vi må be Gud bevare oss for nogensinne å komme så langt at våre landsmanninner skulle falle på for alvor og i almindelighet å bestige tinder (Heftye i Tønsberg 1982:97).”

De vandrende kvinnene møter i stor grad aksept og beundring, men man stiller seg ikke like positive til de klatrende kvinner, de møter både motstand, latterliggjørelse og vantro, og uttalt står frykten for overanstrengelse sterkt.

Den svake borgerskapskvinnen

Mye av motstanden mot de kvinnelige klatrerne kan forklares med synet på kvinnens natur og stilling i samfunnet i datidens borgerskap. På 1800-tallet ble konseptet om *kvinnens svake natur* innarbeidet i dagligdagse forestillinger om kvinnen og i kvinnenes egen oppførsel, og ble dermed en materiell virkelighet; de virkelig dannede blant borgerskapets kvinner brukte tett snørte korsett, spiste lite, bevegde seg enda mindre, og ble følgelig sarte, bleke og sykelige.

Legevitenskapen inntar en sentral rolle i definisjonen av kvinnen, og setter klare grenser for hva kvinnekroppen kan gjøre. Ved å diagnostisere kvinnene som *konstitusjonelt* svake, både fysisk og psykisk, legitimerte legene den populære stereotypien om den svake borgerskapskvinnen (Johannison 1996, Moi 1998). Å redusere kvinnens sosiale oppførsel til et biologisk nivå, reduserte i følge Hargreaves virkningen av feministiske argumenter, og hadde stor innvirkning på holdninger til kvinners deltakelse i sport (Hargreaves 1994:46). ”The body is vulnerable to the invasion of ideology because it exhibits apparent autonomy, as if it is self-determined and immune from manipulation (ibid:47).” Forklaringer på menneskelig oppførsel som har røtter i kroppen er blant de vanskeligste å avsanne, fordi forestillinger om kroppen er så knyttet til ens identitet og selvforståelse. Thomas Laqueur viser i *Making sex* (1994) hvordan legevitenskapen har spilt en sentral rolle i å skaffe data som beviser kvinnenenes underordnede rolle, og at biologien kom til å erstatte den guddommelige orden som forklaring på kjønns hierarkiet.

Tolkningen av kvinnens biologi som hennes ”essens” legger grunnlaget for sosiale praksiser og normer, idet de ”biologiske lovene” bestemte hva, hvordan, når og hvor mye kvinnene kunne gjøre. Det var heller ikke nok kvinner som brøt ut av denne kvinnerollen til at det fikk ringvirkninger. “There were insufficient women who were visibly healthy and energetic, or who participated in sports, to provide a different image (Hargreaves 1994:47).” Kvinnens kjønn bestemte dermed hennes aktiviteter, også innen fjellvandringen, hvor frykten for overanstrengelse var uttalt (Singsaas 2004).

Slik Foucault påpeker i *Diskursens orden* (1999) kan samme ressurser som undertrykker også bli snudd og brukt til det positive. Den nye medisinske vitenskapen åpner også for mosjon. Århundreskiftets utviklingsteorier bærer med seg en frykt for degenerering –for at mennesket i det moderne samfunnet skulle forfalle fysisk, psykisk og moralsk; ”thi det som ikke brukes blir rudimentært, spør g lægerne! (Idræt nr 26:1891:2)”.

Tidlig på 1900-tallet blir kvinnen hovedmålgruppen for rasehygiene- og helsekampanjer, med oppfordringer om sunnhetsoppdragelse (Johannisson 1996:90). Et nytt kvinneideal står på trappene, hvor kraftig og vital er nøkkelordene, men innenfor kvinnelighetens grenser; det legges vekt på en estetisk kroppsføring, som reflekterte de borgerlige idealene. ”Kvinner skulle dyrke idrett av estetiske og samfunnsmessige grunner (Strømman 1994:44)”.

Kvinnenes inntog i fjellheimen kunne derfor tolkes og aksepteres ut fra en sunnhetslogikk, og dette skapte åpninger for kvinners kroppslige utfoldelse i naturen.

Kvinnelighetens grenser

I tillegg til den uttalte frykten for *overanstrengelse* finnes i kildene en frykt for *overskridelse*. Å vandre i fjellet var en akseptert, elegant aktivitet og på mange måter et sosialt frirom for borgerskapets kvinner, men tindebestigning forblir en marginal aktivitet. En av forklaringene på kvinnelige klatrernes påfallende anonymitet, kan være nettopp at de beveget seg helt i ytterkanten av hva datidens kvinner kunne tillate seg å gjøre.

Begrepet *kvinnelighet* er et nøkkelpunkt i diskusjonen rundt kvinner og fysisk aktivitet, særlig da spørsmålet om *kvinnelighetens grenser*. Det kvinnelige defineres som motsats til det maskuline. ”Å være ”feminin” er essensielt sett å unngå alle egenskaper og praksiser som kan fungere som tegn på virilitet (Bourdieu 2000:108)”. Femininitetens kjerneverdier hos borgerskapet var knyttet til hus, hjem, barn og ekteskap. (mer her) Skrekkvisjonen blant borgerskapet var en kvinne som var stor og sterk. Denne angsten kan knyttes til en oppfattelse av kroppen som det basale kommunikasjonsmiddel (Bonde 1991:113). Man fryktet at kvinnen gjennom idrett og friluftsliv skulle utvikle en maskulin kropp, og dermed maskuline egenskaper. Idet fysiske trekk blir tolket som et tegn på karaktertrekk, ville da forskjellen mellom det sterke og svake kjønn opphøre. Kvinner på toppen av tindene beskriver dermed en verden der alt er ute av ledd. Motstanden mot kvinnelige klatrere er hovedsakelig begrunnet med en frykt for at klatring skal omdanne kvinnen kroppslig og mentalt, men et minst like sterkt underliggende argument er frykten for at kvinnen skal frikjønne klatringen.

Motstanden mot kvinnelige fjellklatrere kan tolkes i lys av Pierre Bourdieus teorier om den symbolske orden (Bourdieu 2000). Med Bourdieu kan vi snakke om kroppens semiotikk, med dikotomier knyttet til mannlighet og kvinnelighet. Sentralt er at kroppen fungerer som grunnlaget for forskjellen mellom kjønnene, fordi verden organiseres etter prinsippet om maskulint og feminint. ”Det legitimerer en kjønnsdominansrelasjon ved å innskrive den i en biologisk natur som selv er en naturalisert sosial konstruksjon (ibid:31)”. Inndelingen mellom kvinner og menn, som er grunnlaget for den sosiale orden, skriver seg inn i habitus som prinsipper for organisering og oppdeling.

Tindebestigningen har i langt høyere grad enn fjellvandringen vært preget av idealene om det krevende, utfordrende og oppadstrebbende. Vi kan se en "naturlig" sammenheng mellom de krav som stilles til en klatrer og borgerskapets hegemoniske maskulinitet. Klatring kan sees som en bidragende faktor i utviklingen av sosialt akseptable mannlige personlighetstrekk, og skaper kjønnete kropper.

I møtet mellom kvinnen og de maskuline friluftslivspraksisene settes den symbolske orden under press. Kvinnelige klatrere representerer en overskridelse av samfunnets forventinger til det kvinnelige. I tillegg er de en trussel mot feltets funksjon som produsent av hegemonisk maskulinitet. De ble dermed en trussel mot feltets logikker, og de rokket ved den kjønnete symbolske orden.

Kvinnebildet utfordres

Kvinner som utfordrer kvinnebildet forblir unntak, og kvinnebildet opprettholdes gjennom en rekke diskursive strategier; enten ved at kvinnene blir definert som inkompetente, eller ved at de blir definert ut av det kvinnelige. Siden klatring er så sterkt knyttet til borgerskapets ideer om maskulinitet, blir det en aktivitet det er vanskelig å iscenesette seg som kvinnelig gjennom. De krav som stilles til friluftsfeltets aktører og de krav som stilles til kvinnen i det borgerlige samfunnet blir motstridende. Friluftskvinner settes i en *double bind*-posisjon mellom det å være kvinner og klatrere (Bourdieu 2000). Opptrer de som klatrere risikerer de å bli definert ut av det kvinnelige, samtidig som de setter spørsmålsteget ved mennenes naturlige rett til dominans. Opptrer de derimot som kvinner, virker de "feil", uegnede og ikke tilpasset situasjonen. (ibid:76). Kvinnene må bryte med borgerskapets hegemoniske tolkning av kvinnelighet, de setter sin borgerlige kjønnskapital på spill og står i fare for å framstå som ufeminine og uegnede som hustruer. I en tid hvor kvinnens verdi i stor grad ble regnet ut fra hennes stilling på ekteskapsmarkedet, holdes kvinnene tilbake av en frykt for å bli definert ut av det "kvindelige", som *Jettekvinde* -abnorme og unormale.

”Lad –uden avindsyge- herrerne beholde tindebestigernes triumfer. Dette sagt i sin almindelighed! –Men- nulla regula sin exceptione: Jættekvinder med et overmål af kraft – de må gjerne konkurrere selv med en mr. Slingsby (DNT-årbok 1887:112)”.

Kvinner med ferdigheter som er ”urovekkende” gode, blir altså ikke brukt til å frikjønne praksisen, men i stedet definerer man ferdighetene og utøveren ut av kvinnerollen, slik at disse kvinnene bli definert som abnorme, eller som i Therese Bertheaus tilfelle, gjort til et unikt tilfelle, som ikke påvirker kjønnsdominansen.

I beskrivelsene av Bertheau vi finner i DNT-årbøkene, er det klart at hun blir betraktet som en likeverdig av sine klatrekamerater, ”en av gutta”. Som *kvinne* blir hun imidlertid satt i en klasse for seg. Therese Berthau gikk også sine egne veier når det gjaldt bekledning i fjellet. I Urd 1902 er hun avbildet med sko med søm, knickers, kort skjørt, jakke og engelsk stråhatt. Hun hadde et langt skjørt også, og var derfor 20 år forut for sin tid, i 1918 begynte resten å bruke den 4-delte sportsdrakten: jakke, bukse, kort og langt skjørt (Bugge 1961:112). Hun var en pioner i bruk av praktisk tøy i fjellet, men de andre fjellvandrerskene brukte ikke dette. ”..dette kan antyde at en kvinnes fjellbragder ikke var like lett å omsette i respekt og anerkjennelse i salongene (Richardson 1994:41)”.

Figur 4 En av gutta -Therese Bertheau, E. Sundt, K. Tandberg, E. Rostrup, T. Sulheim mfl

Therese Bertheau ble medlem av DNT i 1889, og ble første kvinne i DNTs styre i 1902-1906, hvor hun fungerte som varamann. Hun skrev aldri selv i DNTs årbøker, selv om hun oversatte Slingsbys artikler, og var språklærerinne ved Nissen pikeskole i Oslo. Hun ble også innbudt medlem i Norsk Tindeklub i 1909, noe som klart indikerer hvilken posisjon hun hadde i miljøet på Turtagrø, inngangsporten til Hurrungane (Singsaas 2004). I løpet av ca 20 år besteg hun 30 forskjellige topper gjennom 40 bestigninger. Friluftslivsfeltets krav er imidlertid vanskelig forenelig med kvinnerollen i resten av samfunnet, og den enkeltes behov for å putte alt i bokser etter kjente kriterier, sorterer henne derfor ut av kategorien ”kvinne”. Richardsson hevder at Bertheaus bedrifter ble for mandige til å kunne regnes som uttrykk for den gode smak (Richardsson 1994). Ved å definere dyktige klatrere som ”nesten menn”, forklarte man deres uvanlige oppførsel, og samtidig unngikk man å utvide kvinnerollen. Skal kvinner som Therese Bertheau forstås etter den vanlige kjønnsdiktomien, faller hun selvsagt utenfor de lagte grensene for akseptert bruk av kvinnekroppen, og ut av kategorien kvinnelighet. Ved at Bertheau stilles i en klasse for seg, vil hun kunne delta på menns premisser uten å sette den symbolske kjønnsorden på spill, og dette fører til en frihet til å delta på og selv arrangere klatreturer og ekspedisjoner. Hennes særstatus gjør imidlertid at hun vanskelig kan bane vei for andre kvinner.

Kvinner i uaksepterte aktiviteter imidlertid være kvinnelige –altså feminine, så lenge de ikke utfordrer den maskuline dominansen. Larsson konkluderer i sin artikkel *Plats på scen – iscenesättningen av den maskulina och feminina idrottskroppen* (Larsson i Fagrell/Nilsson 1998:215), med at kvinner og menn iscenesettes slik at kroppen i bevegelse og kroppsbevegelser i forhold til individer kan gis ulike betydninger avhengig av om personen er mann eller kvinne. Samme handling kan gis ulik betydning, avhengig av om den ytres av en mann eller kvinne (ibid). Skal kvinner og menn opptre på samme arena, må aktiviteten gis ulik betydning for kvinner og menn dersom disse skal bli betraktet som normale og aksepterte individer (ibid:215).

”da skjæbnen næste dag førte i vor vei nogen unge damer som hadde en brændende lyst til at gaa paa ”Storen” men mangledede følge, faldt Tandberg og jeg hurtig for fristelsen. Der var fire damer i følge (...) Skjønt ingen av damerne tidligere havde været paa ”climbing”, gik det som en dans (DNT-årbok 1909:186-187)”.

Kvinnene som aksepterer sin underordnede amatørrolle har tatt inn over seg feltets krav, og får ros for sin kvinnelighet og pågangsmot, og borgerskapet *gentlemen* stiller villige opp som mentorer, og øser av sine kunnskaper og ferdigheter. De får ros og anerkjennelse på feltet, *som kvinner*, men ikke som seriøse friluftslivsutøvere. De representerer ikke noen trussel mot sammenhengen mellom maskulinitet og friluftslivsferdigheter, idet de aksepterer både mennenes overlegenhet og feltets strukturer, og oppfattes som positive og feminine. Denne ”strategien” setter altså lite på den kjønnete symbolske orden.

Naar enden er god, er alting godt.

Figur 5 Husmoridealet gjelder også over tregrensen

Uttrykket *de er flinke til å være kvinner* kan oppsummere menns holdninger til disse kvinnene. Deres fysiske dyktighet blir beundret, de er *flinke til kvinner å være*, og fordi de ikke utfordrer kjønnsrollene, men holder seg innenfor kvinnelighetens grenser, -er de samtidig *flinke til å være kvinner*. Ved at de aksepterer mennenes hegemoni på feltet, bekrefter de imidlertid den ”naturlige” sammenhengen mellom friluftsliv og menn.

Klatring som alternativ kjønnsiscenesettelse for borgerskapets kvinner

Den kvinnelige tindebestigersken framstår som en uvanlig sammenblanding av kulturelle tegn. Sammenkoblingen av tegn skaper forvirring, motstand og uorden, og hun innfrir verken spillereglene for kjønn eller fjellklatring. Kvinner som klatrer kolliderer med innarbeidede og internaliserte estetiske og moralske standarder for passende feminin kroppsføring og også med logikkene i diskursen rundt friluftsliv og tindebestigning. Kvinnelige klatrere tolkes således som noe unormalt, unaturlig og ukvinnelig. Foucaults begrep heterotopia (Foucault 1999) beskriver sammenstillinger av symboler og tegn som innen et felt / en kulturell kontekst

ikke passer sammen. Den uventede og upassende koblingen av tegnet ”kvinne” og den maskulint konnoterte tindebestigningen, som den kvinnelige friluftslivsutøveren ofte representerer, gjør henne til noe overdrevent, upassende, som stikker seg ut eller fram, og ikke passer inn.

Et sentralt poeng med begrepet heterotopia er at det ikke er noe grunnleggende ”feil” ved konfigurasjonen, tegnene er aksepterte hver for seg, det er sammensetningen det er noe galt med. De blir heterotope i relasjon til steder eller kontekster, som står for andre måter å ordne og representere på. Ved å tolke kvinner i friluftsliv som heterotope, får vi fram barrierer og eksklusjonsmekanismer i friluftslivet, og hvordan friluftsliv symbolsk og strukturelt konstruerer og opprettholder den kjønnete symbolske orden.

Heterotopien kan imidlertid også ses som et *alternativ* til den dominerende representasjonen, og kan gli over i normalitet, bare det oppsiktsvekkende skjer mange nok ganger. Hvis kjønn forstås som noe vi *gjør* i stedet for noe vi *er*, ser vi at man må forhandle om hva som *gjør* en til kvinne og til mann. Begrepet forklarer motstand mot endring, men også endring av innholdet i både tindebestigning og kvinnelighet.

Forsøk på i ettetid å forklare hvorfor disse borgerlige kvinnene satte sin kvinnelighet på spill for å kunne ferdes i fjellene, er vanskelig. Med så høy innsats, må klatringen ha stått deres hjerter svært nær. En nærliggende slutning er at kvinnene bryter med den tradisjonelle borgerlige *iscenesettelsen* av kvinner (hus, hjem og barn) fordi de ikke føler seg hjemme i den *kjønnsidentiteten* som denne medfører (Butler 1999). Klatringen må derfor også ses i lys av det stadig voksende krav om kvinnefrigjøring, som en alternativ kjønnsiscenesettelse for borgerskapets kvinner

Klatring blir derfor et krystalliseringspunkt for forhandlinger om kjønn, der kvinners mestringskaper nye diskursive utfordringer, og rokker ved den kjønnete symbolske orden. I en tid hvor kvinnen ble sett på som determinert av sin biologi, og klatring var en aktivitet som gjør gutter til menn, utvider disse ”kvinnelige hardhausene” rammene til gode for kvinnelige utøvere av sporten i dag.

ⁱ Tituleringen brukes i et brev til Bertheau fra den lokale føreren på Turtagrø, Ola Berge. (Tønsberg i DNT-årbok 1982:97)

ⁱⁱ Miss Edith Slingsby har skrevet et avsnitt i sin brors artikkel "An English Lady in Jotunheimen" i 1875 (DNT-årbok 1875:102-103)

Bilder:

Gjengitt med tillatelse fra Den Norske Turistforening

Figur 1: *Therese Bertheau* DNT-årbok 1943:159

Figur 2: *Skjørtet hørte med til damenes turutstyr* DNT-årbok 1943:241 Foto: Sigv. Heber

Figur 3: *Therese Bertheau på Maradalsryggen* DNT-årbok DNT-årbok 1904:55

Figur 4: *En av gutta -Therese Bertheau, E. Sundt, K. Tandberg, E. Rostrup, T. Sulheim mfl* DNT-årbok 1908:63

Figur 5: *Husmoridealet gjelder også over tregrensen* DNT-årbok 1908:79

Referanser:

Alle kvinners blad nr. 15-16 1949. *Med kvinner i stupet*

Bonde, Hans 1991. *Mandighet og sport*. Odense Universitetsforlag

Bourdieu, Pierre 1995. *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Pax Forlag, Oslo

Bourdieu, Pierre 2000. *Den maskuline dominans*. Pax Forlag, Oslo

Butler, Judith 1996. *Gender trouble. Feminism and the subversion of identity*. Routledge London/New York

Connell, Robert W. 1995. *Masculinities*. Polity press, Cambridge

Fagrell, Birgitta og Nilsson, Per (red) (1998): *Talet om kroppen. En antologi om kropp, idrett och kön*. HLS Förlag/Idrottshögskolan i Stockholm

Fairclough, Norman 2000. *Language and power*. Pearson education ltd, London

Foucault, Michel (1999): *Diskursens orden*. Tiltredelsesforelesning holdt ved College de France 2. desember 1970. Spartacus, Oslo

Frykman, Jonas og Löfgren, Orvar 1994. *Det kultiverte mennesket*. Pax Forlag, Oslo

Grimeland, Geir 2004. *En historie om klatring i Norge 1900-2000*. Fagbokforlaget, Bergen

-
- Hargreaves, Jennifer 1994. *Sporting females. Critical issues in the history and sociology of women's sports*. Routledge London/New York
- Hohle, Per 1968. *Norsk Tindesport gjennom hundre år*. Den norske turistforenings årbok, Oslo
- Johannisson, Karin 1996. *Det mørke kontinent*. Aventura forlag, Grøndahl og Dreyers forlag A/S, Oslo
- Kolnar, Knut 2003. *Det ambisiøse selv*. Dr. art. avhandling, NTNU Trondheim
- Laqueur, Thomas 1994. *Making sex. The body and gender from the Greeks to Freud*. Harvard University press, Cambridge, Mass.
- Löfgren, Orvar 1990. *Längtan till landet Annorlunda: om turism I historia odh nutid*. Gidlunds/ Sveriges turistråd. Stockholm
- Mazel, David 1994. *Mountaineering Women. Stories by early climbers*. Texas A&M University press
- Moi, Toril 1998. *Hva er en kvinne? Kjønn og kropp i feministisk teori*. Gyldendal Norsk Forlag A/S
- Møller, Arvid 2001. *Jotunheimens døtre*. Schibsted forlag. Oslo
- Norsk Idrætsblad nr.26 1891. *Damerne og Idrætten*. Kristiania
- Richardsson, Heidi 1994. *Kraftanstrengelse og ensomhet. En analyse av det norske friluftslivets kulturelle konstruksjoner*. Hovedoppgave i etnologi, UiB
- Singsaas, Marianne 2004. *Kvinner i natur og kvinners natur. Kvinner i friluftsliv 1860-1910*. Hovedfagsoppgave, HIT/NIH, Bø i Telemark
- Strømman, Marie H. 1994. *Kjønn og organisert idrett i Norge ca 1860- ca 1970: noen hovedlinjer*. Hovedfagsoppgave i historie, UiB
- Tordsson, Bjørn 2003. *Å svare på naturens åpne tiltale : En undersøkelse av meningsdimensjoner i norsk friluftsliv på 1900-tallet og en drøftelse av friluftsliv som sosiokulturelt fenomen*. Dr. scient avhandling, NIH, Oslo.
- Tønsberg, Henning H. (1982) *Therese Bertheau 1861-1936*. Den norske turistforenings årbok, Oslo

Kilder fra DNTs årbøker:

DNT-årbok 1884. *Notitser*.

DNT-årbok 1886. *Notitser*.

DNT-årbok 1887. *Notitser*.

DNT-årbok 1887. *Nogle råd til kvindelige turister.*
DNT-årbok 1896. *Bestigninger i sommeren 1895.*
DNT-årbok 1897. *Bestigninger i sommeren 1896.*
DNT-årbok 1908. *Notiser.*
DNT-årbok 1909. *Norsk Tindeklub. Ved dens bestyrelse.*
DNT-årbok 1909. *Beretning om sekretærens reise sommeren 1909*
Green, Margaret S. 1888. *A visit to the Hurrungtinder in 1888.*
Grøndahl 1918. *Litt om norsk tindesports utvikling.*
Hall, Carl 1891-92. *Bestigninger*
Heftye, Thomas 1868. *Den Norske Turistforening*
Mohn, Emmanuel 1873. *Eventyr tilfjelds.*
Morgenstjerne, Wilhelm 1891-2. *Inberetning fra den årlige inspeksjonsreise.*
Slingsby, Cecil 1877. *Ascent of Stølsnåstind.*
Slingsby, Cecil 1902 (Oversatt av Therese Bertheau). *Fjeld og fjeldvandrere.*
Tandberg, Kristian 1903. *Fra Hurrungtinderne sommeren 1902*
DNT-årbok 1903. *Foreningens statutter*
Ulwig, Elisa 1918: *Vi dameturister før og nu*

Forfatter:

Marianne Singsaas, Cand. Scient.
Høgskolen i Telemark, Avdeling for allmenne fag
Institutt for Idrett og Friluftsliv
Hallvard Eikas plass
3800 Bø i Telemark

Marianne.Singsaas@hit.no